

راهنمای تالیف کتابهای درسی

دکتر کورش فتحی واجارگاه

دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

دکتر محرم آقازاده

آییز

سرشناسه : فتحی واجارگاه، کورش، ۱۳۴۶ -
 عنوان و پدیدآور : راهنمای تألیف کتاب درسی/ تألیف کورش فتحی واجارگاه، محرم
 آقازاده.
 مشخصات نشر : تهران: آبیژ، ۱۳۸۵.
 مشخصات ظاهری : ۱۷۹،۵ ص: مصور، جلول.
 شابک : 964-970-032-3
 یادداشت : فیبا
 یادداشت : کتابنامه بصورت زیر نویس
 موضوع : کتابهای درسی — نویسندگی.
 شناسه افزوده : آقازاده، محرم، ۱۳۴۷ -
 رده‌بندی کنگره : LB۳۰۴۵/۵/ف۲،۲
 رده‌بندی دیویی : ۳۷۱/۳۲
 شماره کتابخانه ملی : ۸۵-۲۳۳۹۵

- کتاب راهنمای تألیف کتاب درسی
- تألیف دکتر کورش فتحی واجارگاه، دکتر محرم آقازاده
- ناشر آبیژ
- قطع رقعی
- نویت اول
- تاریخ تابستان ۱۳۸۶
- تیراژ ۱۵۰۰
- صفحات ۱۹۲
- شابک ۹۶۴-۹۷۰-۰۳۲-۳

مراکز پخش

کتابیران، خیابان شهید وحید نظری، بین خیابان فروردین و منوری جابید (ارdebیشت)، پلاک ۳۴۲

تلفن: ۵-۶۶۲۸۳۵۴۲

نویسردازان، خیابان لبافی‌نژاد، بین اردبیهشت و فروردین، پلاک ۲۰۶

تلفن: ۶۶۲۹۴۲۰۹-۶۶۲۱۱۱۷۳

تقدیم به :

همه کسانی که در راه تعلیم و تربیت کودکان ایران می‌کوشند

مقدمه

از زمانی که کتاب درسی برای ارائه در مدارس رواج یافته است، تاکنون عدم نیازمندی به آن اعلام نگردید یا اگر مسائلی در این زمینه وجود داشته، جدی جلوه‌نگر نشده است. کتاب درسی در اوایل رواج خود، عمدتاً در مدارس کلیسایی یا در مکتب‌خانه‌ها مورد استفاده قرار گرفت. کتاب‌های درسی اولیه، عمدتاً بر مبنای متون کلاسیک آماده می‌شدند یا آنکه صورت ساده شده کتاب‌های کلاسیک بود. با گذشت زمان، دامنه بهره‌گیری از کتاب‌های درسی در دوره ابتدایی به دوره‌های بالاتر کشید. به‌طوری که امروز، کتاب‌های درسی دانشگاهی به‌صورت چاپی یا الکترونیک دارای جایگاه ویژه‌ای هستند.

با آنکه در ایران نیز همانند سایر کشورهای مشابه، کتاب درسی از دیرباز مورد استفاده قرار گرفته است، ولی تألیف و تولید کتاب درسی از قاعده‌مندی ویژه‌ای برخوردار نبوده است. همچنین، در طی چندین سال استفاده از کتاب‌های درسی در مدارس، قواعدی برای تألیف یا سازگاری و اقتباس کتاب درسی تدوین نگردیده است. از این رو، تألیف کتابی که بتواند به مشابه راهنمای تألیف کتاب درسی یا متون آموزشی عمل کند ضروری می‌نمود.

کتابی که پیش رو دارید، براساس ضرورت و کاستی‌های موجود تألیف گردیده است. در این کتاب، نخست، اصطلاح‌شناسی چاپ و نشر به‌طور خلاصه ارائه می‌شود؛ سپس، کلیاتی درخصوص کتاب‌های درسی، تعاریف

خاص در تألیف درسی، انواع کتاب درسی، شیوه‌های عرضه و... مورد بحث قرار می‌گیرد. طراحی متن و یادگیری از متن به‌عنوان مبانی تألیف کتاب درسی، پس از بحث کلیات عرضه می‌شود. در این دو بخش جنبه‌های مختلف طراحی کتاب درسی و یادگیری از متن مورد توجه قرار می‌گیرد.

همواره پردازش متن و شیوه‌های آن، موردنظر مؤلفین بوده است و سؤال‌های متعددی در این خصوص داشته‌اند، در کتاب حاضر، بخش شیوه پردازش متن پاسخی است به این سؤال‌های مؤلفین.

افزون بر پردازش محتوایی کتاب درسی، پردازش ظاهری کتاب درسی هم حائز اهمیت فراوانی است. به‌منظور راهنمایی مؤلفین در این خصوص، بخش تصویرگری کتاب درسی در کتاب حاضر پیش‌بینی شده است.

به‌منظور آشنایی با ساختار و شیوه تنظیم کتاب از حیث ساختاری، بخش مربوط به ساختمان کتاب عرضه و در ادامه آن فرایند تولید کتاب درسی تشریح شده است. سرانجام آن‌که، برای حصول اطمینان از اثربخشی کتاب درسی فرایند ارزش‌یابی آن در بخش ارزش‌یابی نسخه‌ی نهایی کتاب درسی آمده است.

مؤلفان کتاب حاضر، محتوای کتاب را پیش از انتشار در چندین کارگاه آموزشی تدوین متون آموزشی مورد استفاده علمی و محک عملی قرار داده‌اند. خوشبختانه، مخاطبان آموزش‌های مورد اشاره از محتوای تنظیم‌شده اظهار رضایت‌مندی کرده‌اند. با این همه، جای بسیار امیدواری است که همکاران و دوستان گرانمایه مؤلفان را از ارانه نظرات و انتقاداتشان بی‌نصیب نگذارند.

کوروش فتحی و اجارگاه

محرم آقازاده

فهرست مطالب

فصل اول. اصطلاح‌شناسی چاپ و نشر	۱
فصل دوم. کلیات	۷
استفاده از کتاب‌های درسی	۷
برخی تعاریف	۷
فهرست مطالب یا راهنمای مطالعه	۸
انتظارات از کتاب‌های درسی	۱۰
سؤال‌هایی برای تفکر	۱۲
تحلیلی نزدیک‌تر از جنبه‌های یک کتاب درسی	۱۳
بار آموزشی	۱۳
شیوه ارائه یا عرضه	۱۴
جنبه‌های توضیحی	۱۴
جنبه‌های دسترسی	۱۵
جنبه‌های نمایشی	۱۵
گزینش کتاب‌های درسی	۱۵
ساختار نقشه‌های مفهومی	۱۷
گزینش کتاب‌های درسی	۲۲
ملاک‌های ارزشیابی کتب درسی	۲۲
فصل سوم. طراحی متن	۳۱
۱ ملاحظات شکل‌شناختی	۳۱
۲ صفحه‌آرایی	۴۲
منابع	۵۲

فصل چهارم. یادگیری از متن.....	۵۹
۱ انواع یادگیری.....	۵۹
۲ فرآیندهای شناختی فعال در درک مطلب و یادگیری از متن.....	۶۲
۳ عوامل دخیل در یادگیری اثربخش از متن.....	۶۴
۲-۲ عوامل متن.....	۶۹
۴ عکس‌ها، مثال‌ها، و سایر کمک‌های ویژه.....	۷۲
برای مفهوم‌سازی متن.....	۷۲
فصل پنجم. نتیجه‌گیری.....	۷۲
منابع.....	۷۴
شیوه پردازش متن ۵.....	۷۷
راهنمای پرورش معانی.....	۷۷
تعریف.....	۷۷
توصیف.....	۷۸
مقایسه.....	۷۹
بررسی علل و نتایج.....	۷۹
استدلال و اقتناع.....	۸۰
روش مرتب‌کردن مواد.....	۸۱
شیوه نگارش.....	۸۳
صداقت و صمیمیت.....	۸۴
ساده‌نویسی.....	۸۶
کلام پرتکلف.....	۸۷
حشو.....	۸۷
ایجاز و اطناب.....	۸۷
سلاست و عمق.....	۸۸
تنوع و تحرک.....	۸۸

انتخاب واژه و تعبیر	۸۹
الهام‌گیری از زبان و فرهنگ مردم	۸۹
وحدت زبان	۹۰
پاراگراف‌بندی	۹۰
فصل ششم. تصویرگری کتاب درسی	۹۳
نقش تصویرگری	۹۳
انواع تصاویر	۹۴
شرایط و ویژگی‌های تصویرگری خوب	۹۴
فصل هفتم. ساختمان کتاب	۱۰۱
مقدمه	۱۰۱
جلد و عطف کتاب	۱۰۱
صفحات آغازین کتاب	۱۰۳
صفحه عنوان کوتاه	۱۰۴
نشانه مؤسسه نشر	۱۰۵
صفحه عنوان	۱۰۵
صفحه حقوق (شناسنامه کتاب)	۱۰۸
صفحه شاهد	۱۰۹
تقدیم‌نامه	۱۰۹
پیش‌گفتار (دیباچه)	۱۱۰
سپاسگزاری	۱۱۲
فهرست مطالب، فهرست شکل‌ها و جدول‌ها	۱۱۲
فهرست علائم اختصاری	۱۱۶
صفحه عنوان کوتاه دوم	۱۱۷
عنوان بخش	۱۱۷

۱۱۹	پلان، تصویر (نگاره)، جدول، شکل، طرح
۱۱۹	عکس، لوح، نقشه، نمودار
۱۲۰	پلان
۱۲۰	تصویر (نگاره)
۱۲۰	شکل
۱۲۰	طرح
۱۲۰	عکس
۱۲۱	لوح
۱۲۱	نقشه
۱۲۲	نمودار
۱۲۲	نکته‌ها
۱۲۴	جدول
۱۲۴	شرح جدول
۱۲۴	مطالب داخل جدول
۱۲۷	ارجاع به جدول در متن
۱۲۷	مطالب زیر جدول
۱۲۷	ابعاد جدول و طرز قرارگرفتن آن در متن
۱۲۹	فهرست جدول‌ها
۱۲۹	کتاب‌نامه
۱۳۰	انواع کتاب‌نامه
۱۳۰	کتاب‌نامه گزیده
۱۳۰	کتاب‌نامه مربوط
۱۳۰	کتاب‌نامه جامع (نظام رفرنس‌دهی متن)
۱۳۵	رفرنس‌دهی در پایان جزوه یا کتاب
۱۴۲	واژه‌نامه
۱۴۴	تنظیم واژه‌نامه

۱۴۵	انواع واژه‌نامه
۱۴۷	نمایه
۱۴۸	تنظیم نمایه (به روش دستی)
۱۴۹	ترتیب الفبایی مدخل‌ها
۱۵۰	نکته
۱۵۱	تنظیم صوری نمایه
۱۵۲	فهرست نام افراد و مکان‌ها
۱۵۴	برخی از مهم‌ترین منابع ضبط نام‌ها
۱۵۵	فصل هشتم. فرآیند تولید کتاب درسی
۱۵۵	کتاب‌های درسی و برنامه‌های درسی
۱۵۶	راهنمای معلمان و مدرسان، و کتاب‌های درسی
۱۵۷	محتوای کتاب‌های درسی
۱۵۸	منشاء محتوای کتاب درسی
۱۵۸	ماهیت محتوا
۱۵۸	صحت
۱۶۲	رویکردهای پرورشی
۱۶۲	سطح توانایی یادگیرندگان
۱۶۴	تهیه پیش‌نویس کتاب
۱۶۴	سرفصل‌های پیش‌نویس
۱۷۳	فصل نهم. ارزش‌یابی نسخه نهایی کتاب درسی
۱۷۳	مقدمه
۱۷۴	سؤال‌های ویژه تجزیه و تحلیل کتاب درسی
۱۷۴	چه کسی می‌تواند کتاب درسی را تحلیل کند؟
۱۸۱	چه کسی، کدام جنبه از کتاب درسی را می‌تواند تحلیل کند؟